

Jānis Endzelīns Latvijas Universitātē: darbs, mantojums un piemiņa

Sarma Kļaviņa, Dr. philol., LZA Dr. h. c.

2018. gads

Par prof. J. Endzelīnu (1873-1961)

- Jānis Endzelīns vērtējams kā pats izcilākais starptautiski atzītais zinātnieks Latvijas Universitātē visā tās pastāvēšanas laikā.
J. Stradiņš, 1999.
- Jānis Endzelīns bija vienīgais latviešu tautības profesors, kas [1920. gada maija beigās –S.K.] ieradās Rīgā ar Krievijas impērijā ļoti grūti iegūstamo zinātņu doktora grādu.
J. Stradiņš, 1999.
- Eiropas eksperti par pašiem izcilākajiem zinātniekiem no Latvijas ir atzinuši ķīmiķi Vilhelmu Ostvaldu, valodnieku Jāni Endzelīnu un fiziķi Juri Upatnieku.

Atlas permanent de l'Union européenne, 2012.

**Prof. Jānis Endzelīns strādāja
LU → Universitāt in Riga → LVU 30 gadus:**

1920. g. 2. jūnijs [30. martā] – 1950. g. 3. aprīlis.

**J. Endzelīns ieradās Latvijā ar akadēmiskā darba pieredzi:
Tērbatas universitātē (1903 -1909) un
Harkovas universitātē (1909 – 1920).**

Profesoram jau bija 47 gadi.

J. Endzelīns

Dekāns (1920 – 1923)

1920.gada 12.jūnijā drīz pēc atbraukšanas no Harkovas J. Endzelīns kļuva par jaunās Latvijas Augstskolas Valodnieciski filozofiskās fakultātes dekānu.

1920. gada rudenī viņa vadībā sākās Valodniecības nodaļas sadalīšana, mācību plānu konkretizēšana un fakultātes pārdēvēšana par Filoloģijas un filozofijas fakultāti.

No 1920. /21. m. g. fakultātē sešas nodaļas:
*Baltu filoloģija, *Klasiskā filoloģija, *Romāņu un ģermāņu filoloģija, *Vēsture, *Filozofija, *Pedagoģija.

Studijas nodaļās sākās ar 1921./ 22.m.g.

Citi darbi

- *Baltu filoloģijas nodaļas radītājs un vadītājs
- *Filologu biedrības dibinātājs, priekšnieks un biedrības rakstu redaktors
- *LU Rakstu 1. redaktors
- *RLB Valodniecības nodaļas vadītājs (no X 1922);

Baltu filoloģijas nodaļa LU (1921 – 1940)

J. Endzelīna izveidotā un vadītā Baltu filoloģijas nodaļa bija pirmā un ilgus gadus vienīgā baltu filoloģijas nodaļa pasaules universitātēs.

Prof. J. Endzelīns, baltistikas nozares pamatlicējs, LU docēja baltu salīdzināmo gramatiku, latviešu valodas zinātnisko gramatiku un citus salīdzināmās valodniecības priekšmetus.

Vairāki ārzemju baltisti brauca uz Rīgu klausīties prof. J. Endzelīna lekcijas:

- Vāclavs Čiharžs no Čehijas (1924 – 1926),
- Kristiāns Stangs no Norvēģijas (1936),
- Valentīns Kiparskis no Somijas (1935 – 1938),
- Petrs Joniks no Lietuvas (1935 – 1937),
- Jons Kabelka no Lietuvas (1939 – 1941)

Baltu filoloģijas nodaļas studenti

- No 1921./22. m. g. līdz 1938./ 39. m. g. nodaļā studēja **2808** personas.

Sākot ar 1933./34. m. g., nodaļa bija studentiem bagātākā fakultātē, pārspējot līdz tam populārāko – Vēstures – nodaļu.

- Absolventu viena daļa saņēma apliecības par studiju programmas pabeigšanu, bet ar kandidāta grādu beidza tikai **89** personas (fakultāti – 477 personas).

- * Beidzēji kļuva par latviešu izglītības, zinātnes un garīgās kultūras veidotājiem turpmākajos gados Latvijā un citur pasaulē

- Būdams FFF dekāns, J. E. principiāli risināja daudzās tālaika problēmas, bija lietišķs, vārdos skops, necieta diletantismu, tāpēc bieži nonāca konfliktos ar kolēģiem un augstākstāvošām amatpersonām, un daudziem nebija tīkams.
- 1923. g. vasarā, nolīcis dekāna pilnvaras, J. E. administratīvus un vēlētus amatus LU vairs neieņēma, arī fakultātes sēdēs piedalījās reti, bet pilnībā nodevās pedagoģiskajam un zinātniskajam darbam.

1926. gads

- * Kēnigsbergas universitāte ievēlējusi J.Endzelīnu par pirmo kandidātu valodniecības profesūrai.
 - 610 LU studenti un mācībspēki martā iesniedz dekānam lūgumu “darīt visu, lai saistītu prof. J. Endzelīnu pie mūsu universitātes.” LVVA, 7427.f., 13. apr., 447.l., 40.- 43. lp.
- * Novembrī piešķirts Triju Zvaigžņu ordenis (3. šķ.), J. E. no tā atsakās.
- * “Dienesta romāns”.

30. gadi

- K. Mīlenbaha iesāktās “Latviešu valodas vārdnīcas” 4 pamatsējumu pabeigšana kopā ar E. Hauzenbergu-Šturmu un talciniekiem RLB Valodniecības nodaļā - apvārdībaš 1932. g. 24. nov., papildinājumi un labojumi 2 sējumos kopā ar E.H.-St.;
- RLB Valodniecības nodaļas sēdes par latviešu valodas prakses jautājumiem, sākot ar 1933. g.; [“Dažādas valodas kļūdas” (1928)]
- Latviešu valodas krātuves dibināšana (1936);
- 60 gadu jubileja (1933) bez jubilāra klātbūtnes, veltījumkrājumi Itālijā un Lietuvā, Latvijā studentu gatavots krājums;
- Tēvzemes balva (1939)

Varas vīriem nelieksimies,
zēmiākajiem neliegsimies!

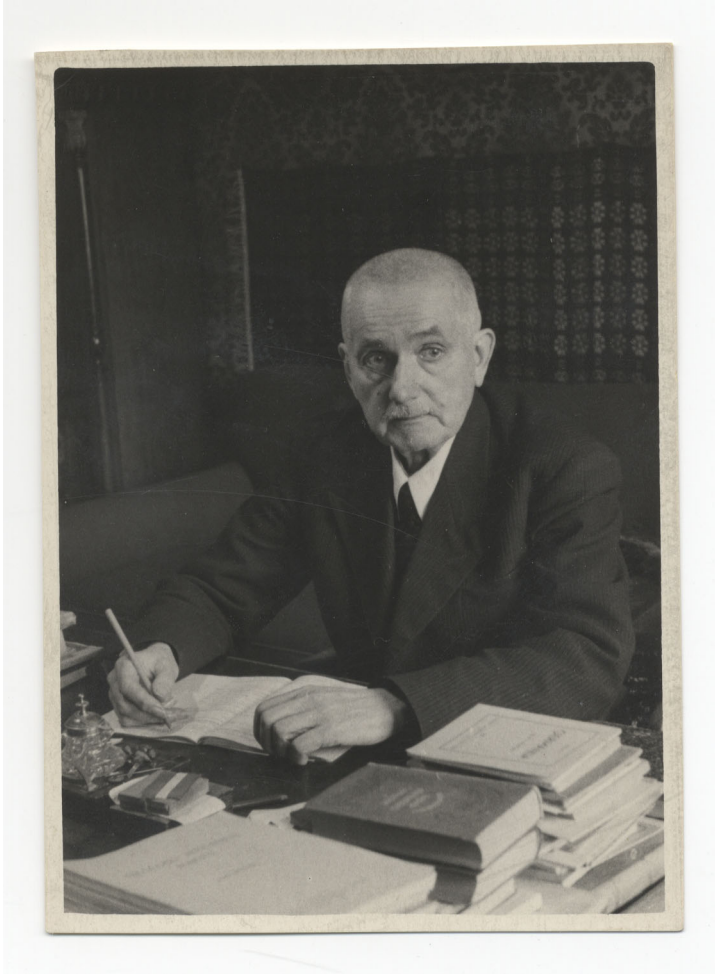
J. Endzelms.

40. gadi

Baigais gads, vācu un padomju okupācijas gadi

- 1942. gadā J. Endzelīns, arī K. Skalbe un T. Celms, konsultēja nacionālās pretošanās organizācijas *Latviešu nacionālistu savienības* nelegālā laikraksta *Tautas Balss* izdevējus.
- 1944. gada martā J. Endzelīns ir viens no Latvijas Centrālās padomes sagatavotā *Memoranda* par Latvijas faktiskās suverenitātes atjaunošanu 189 parakstītājiem.
- * J. Endzelīns sarakstījās un finansiāli palīdzēja represētajiem izglītības, kultūras un zinātnes darbiniekiem

Pēc Otrā pasaules kara

1944. g. okt. – 1950. g. apr. LVU
Latviešu valodas katedras vadītājs

1946. g. – 1953. g. LPSR ZA VLI
Valodas daļas vadītājs

1953. g. – 1961. g. LPSR ZA VLI
Vārdnīcu daļas vadītājs

No 1946. g. febr. LPSR ZA īstenais
loceklis

[No 1929. g. PSRS ZA
korespondētājloceklis]

J. Endzelīna 75 gadu jubileja

1948. g. 22. februārī

1950. gads

- **Nepakļaudamies Padomju Savienībā valdošajai Nikolaja Marra vulgārsocioloģiskajai mācībai par valodu, J.E. 1950. g. 1. aprīlī uzrakstīja atlūgumu, LVU atstāja un palika tikai darbā LPSR ZA.**
[Plašāk sk.: Kļaviņa S. Profesora Jāņa Endzelīna atbrīvošana no darba Padomju Latvijas universitātē 1950. gadā. *LZAV*, A daļa, 2015, 69. sēj., 1./2. nr., 13. – 33. lpp.]
- **1950. gada maijā PSRS sākās diskusija par stāvokli valodniecībā, jūnijā savu pozīciju pauda J. Staļins, sagrāva marrismu un reabilitēja salīdzināmi vēsturisko valodniecību un arī J. Endzelīnu.**
- **Padomju Latvijā varas elite bija spiesta strauji pārorientēties: LKP CK sekretārs A. Pelše izvirzīja jaunu kaujas uzdevumu – apkarot buržuāzisko nacionālismu. J. Endzelīns tika apsūdzēts par to.** [Plašāk sk.: Kļaviņa S. Prof. Jānis Endzelīns pēc atbrīvošanas no darba LVU un pēc 1950. gada vēsturiskās diskusijas.. *LUR, Zinātņu vēsture un muzejniecība*, 2015, 809. sēj., 47, - 64. lpp.]

Prof. J. Endzelīna iesniegums 1950. gada 1. aprīlī

Augsti cienījam universitātes rektoram.

Jā kā man — esot jau 78. gadā — piemīt viena, otra
vecumaite un grūti nākas veikt visas pienākumus,
tad biju nodomājis šā mācības gada beigās pensionēties;
bet, kad ne visi ir mierā ar manu darbību, šūns
spiests lāgt uzskatīt mani par aizgājušu no
universitātes jau sākot ar šo dienu (1. aprīlī).

1950.

Professors J. Endzelīns

В прием
Секретарю
участия
в работе
апробации
Инджуна
гос. ун-та
3/IV 50

ар 4 IV 50 г.

J. Endzelīna mantojums zinātnē, izglītībā un kultūrā

- *15 grāmatas un vairāk nekā 300 zinātniski un populārzinātniski raksti. Īpaši ir 4 kapitāldarbi, kas lika pamatu baltistikai - jaunai nozarei indoeiropēistikā.
- *Visai tautai un valstij kopēja, vienota, kopta valoda (rakstu jeb literārā valoda).
- *Jaunā latviešu pareizrakstība, ko izstrādāja kopā ar RLB Ortogrāfijas komisiju (1908. - 1910.) un kas kļuva oficiāla 1922. gadā.

*Savam augsti godātam kollegam
cand. phil. P. Krišāukam
sarakstījis.*

LETTISCHE GRAMMATIK

VON

DR. J. ENDZELIN,

ORD. PROFESSOR DER VERGLEICHENDEN SPRACHWISSENSCHAFT
EHEMALS AN DER CHARKOVER UNIVERSITÄT, DERZEIT IN RIGA

*Inter virtutes grammatici
habebitur aliqua nescire.
Quintilianus, Institut. Orat. I 8, 21.*

HERAUSGEGEBEN VOM
LETTISCHEN BILDUNGSMINISTERIUM

KOMMISSIONSVERLAG A. GULBIS
RIGA 1922

**.. salīdzinošā valodniecība ir pateicību
parādā autoram, ar viņa darbu
baltoloģija no šī laika ieņems savu
pienācīgo vietu salīdzinošās
valodniecības disciplīnu vidū.**

N. van Wijk (1924)

K. Mūlenbacha

Latviešu valodas vārdnīca.

Rediģējis, papildinājis, turpinājis J. ENDZELINS.

I. SĒJUMS.

Izdevusi izglītības ministrija.
Rīgā, 1923—1925.

K. Mühlenbachs

Lettisch-deutsches Wörterbuch.

Redigiert, ergänzt und fortgesetzt von J. ENDZELIN.

I. BAND.

Herausgegeben
vom lettischen Bildungsministerium.
Riga, 1923—1925.

J. Endzelins un E. Hauzenberga.

Papildinājumi un labojumi
K. Mūlenbacha

Latviešu valodas vārdnīcai.

I. SĒJUMS.

Kultūras fonda izdevums.
Rīgā, 1934—1938.

J. Endzelin und E. Hausenberg.

Ergänzungen und Berichtigungen zu K. Mühlenbachs Lettisch-deutschem Wörterbuch.

I. BAND.

Herausgegeben vom lettischen Kulturfonds.
Riga, 1934—1938.

811.17

UNIVERSITĀTE RĪGĀ

M Ā C I B A S G R Ā M A T U S E R I J A N R. 2 7

SENPRŪŠU VALODA

IEVADS,
GRAMATIKA UN LEKSIKA

J. ENDZELINS

**Līdz 20. gs. 60. gadiem
nozīmīgākais
senprūšu valodas
pētījums.**

RĪGĀ, 1943

U N I V E R S I T Ā T E S A P G Ā D S

G.144/K

J. ENDZELĪNS

BALTU VALODU SKAŅAS UN FORMAS

LATVIJAS VALSTS IZDEVNIECĪBA
RĪGĀ 1948

**Akadēmiķis J. Endzelīns
rezumē baltu valodu
ilggadējo pētījumu
rezultātus.**

B. Larins grāmatas pēcvārdā
1949. g. 30. martā

Jānis Endzelīns' Comparative Phonology and Morphology of the Baltic Languages

TRANSLATED BY

William R. Schmalstieg and Benjamiņš Jēgers

MOUTON

**Pati labākā un pilnīgākā
monogrāfija par baltu
valodu fonētiku un
morfoloģiju .**

V. Šmolstīgs un B. Jēgers (1971)

“Mana kāja pār šo [LVU] slieksni soli vairs nespers.”

[J. Endzelīns 1950. g. 30. martā LVU rektoram J. Jurgenam]

Tomēr tauta profesoru gaidīja LVU Lielajā aulā, lai sveiktu viņa 85 gadu jubilejā 1958. gada 22. februārī.

No LVU Lielās aulas profesors tika izvadīts arī pēdējā gaitā uz Raiņa kapiem 1961. gada 4. jūlijā.

J. Endzelīna 85 gadu jubileja

1958. g. 22. februārī

J.Endzelīna 85 gadu jubileja

J. Endzelīna bēres

1961. g. 4. jūlijā

J. Endzelīna bēres

J. Endzelīna bēres

Piemiņa

* Pēc 5 gadiem būs J. Endzelīna 150. gadadiena. **Kā LU sagaidīs šo jubileju?**

Gan Tartu, gan Harkovas universitātē par viņa darbību liecina piemiņas plāksnes, bet LU pagaidām nekādu piemiņas zīmju nav.

Apklusis jautājums par pieminekli. J. Endzelīna auditorijas vairs nav.

Nav īstenoti LPSR Kultūras ministrijas 1968. gada janvārī pieņemtie lēmumi par J. Endzelīna muzeja iekārtošanu viņa Kokneses mājā.

Vai Latvijas Universitātē neatrastos vieta J. Endzelīna auditorijai?

Ar šo ierosmi pie rektora prof. I. Muižnieka 2016. gada martā griezās HZF dekāne, Akadēmiskās bibliotēkas direktore, Latviešu valodas institūta direktore un Dr. philol. S. Kļaviņa. Rektors ierosmi atbalstīja, bet man nav ziņu par turpmāko.

* Valsts mērogā raugoties, pirmkārt jājautā: **Ko J. Endzelīns teiktu par mūsdienu latviešu valodas kultūru un praksi?**